

CUM AM ÎNVĂȚAT SĂ ÎNȚELEG LUMEA

Memorii

Traducere din
engleză de
Andreea Călin

Hans Rosling
cu Fanny Härgestam

Titlul și subtitlul originale: HOW I LEARNED TO UNDERSTAND
THE WORLD: A *Memoir*
Autori: Hans Rosling cu Fanny Härgestam

Copyright © Rosling Education AB 2017

The right of Rosling Education AB to be identified as the Authors of the Work has been asserted by them in accordance with the Copyright, Designs and Patents Act 1988.

Toate pozele incluse în această carte au fost obținute prin amabilitatea familiei Rosling și fac parte din arhiva personală a acesteia.

© **Publica, 2021, pentru ediția în limba română**

Toate drepturile rezervate. Nicio parte din această carte nu poate fi reprodusă sau difuzată în orice formă sau prin orice mijloace, scris, foto sau video, exceptând cazul unor scurte citate sau recenzii, fără acordul scris din partea editorului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ROSLING, HANS

Cum am învățat să înțeleg lumea : memorii / Hans Rosling ; trad. din lb. engleză de Andreea Călin. - București : Publica, 2021

ISBN 978-606-722-440-5

I. Călin, Andreea (trad.)

821.113.6

EDITORI: Cătălin Muraru, Silviu Dragomir

DIRECTOR EXECUTIV: Adina Vasile

REDACTOR-ŞEF: Ruxandra Tudor

DESIGN COPERTĂ: Alexe Popescu

REDACTOR: Corneliu Beldiman

CORECTORI: Cătălina Călinescu, Paula Rotaru

DTP: Răzvan Nasea

Cuprins

Prefață de Agneta Rosling	7
Introducere	9
1. De la analfabetism la excelență academică	11
2. Descoperirea lumii	37
3. Spre Nacala	69
4. De la practica medicală la cercetare	127
5. De la cercetare la profesorat	173
6. De la amfiteatrul de curs la Davos	207
7. Ebola	237
Postfață de Fanny Härgestam	265
Anexă: despre cassava	283

Prefață de Agneta Rosling

După mai bine de cincizeci de ani de prietenie și căsnicie, trei copii și opt nepoți, Hans m-a lăsat într-o tăcere apăsătoare. Prin cartea aceasta, vocea sa poate fi auzită din nou.

Hans a început să scrie despre viața lui în urmă cu mulți ani. A vrut să se folosească de experiența propriei familii pentru a spune povestea dezvoltării sociale: să sublinieze asemănările dintre viețile oamenilor din generația bunicilor săi, născuți în Suedia în urmă cu mai bine de o sută de ani, și viețile oamenilor din multe țări din zilele noastre, foarte departe de Suedia modernă, atât din punctul de vedere al kilometrilor, cât și al condițiilor de trai. A vrut să împărtășească povești care i-au schimbat sau consolidat viziunea despre ceea ce contează în viață: despre ceea ce trebuie schimbat în lume pentru ca toți să avem parte de un viitor sustenabil.

Hans spunea mereu că nu e altruist atunci când subliniază nevoia de egalitate pentru a evita conflictele și războiul, ci egoist. Voia o lume fără război pentru el însuși, pentru familia sa și pentru toți ceilalți. Nu era nici vreun optimist, pentru că niciodată nu a crezut că schimbările despre care vorbea ar fi ușor de realizat. Se intitulase „posibilist” și mereu se străduia să-și convingă audiența că era posibil să transformăm lumea într-un loc în care toți să aibă o șansă corectă de a trăi o viață în condiții rezonabile.

Alergarea de teren era sportul lui preferat, iar lui Hans îi plăcea întotdeauna să folosească o hartă ca să știe unde se află și

o busolă ca să-și găsească drumul. Asta ilustrează modul lui de a analiza orice situație. Poți găsi direcția corectă și îți poți atinge obiectivul dacă știi unde te afli acum și cum sunt lucrurile din jurul tău. Importanța dezvoltării obiceiurilor de gândire critică pentru a înțelege dezvoltarea globală este detaliată mai în profunzime în cartea pe care Hans a scris-o împreună cu fiul nostru Ola Rosling și cu nora noastră Anna Rosling Ronnlund, *Factfulness*.

Cartea aceasta, *Cum am învățat să înțeleg lumea*, spune povestea lui Hans din copilărie până la viața de adult și carieră. A fost prima oară publicată în Suedia în anul în care a murit Hans. În această ediție, câteva dintre povești sunt omise, pentru că am considerat că ele ar fi interesante doar în contextul suedez sau pentru că au fost deja spuse în *Factfulness*.

Moștenirea lui Hans este păstrată și dezvoltată de Fundația Gapminder și, în diferite moduri, de o serie de universități, atât din Suedia, cât și din alte părți ale lumii. Prin intermediul fundației Gapminder, Ola și Anna își continuă munca lor creativă de promovare a unei viziuni a lumii ușor de înțeles, bazată pe date. În această perioadă în care pandemia de COVID-19 amenință să sporească sărăcia și foametea în multe țări cu venituri mici, Hans ar fi fost mai dedicat decât oricând muncii sale. Sunt mulțumită să știu că vocea lui se face încă auzită și că atât de mulți oameni au învățat lecția pe care încerca să o predea și i-au interiorizat experiența.

Lui Hans i-ar fi plăcut teribil de mult să vă testeze cunoștințele.

Importanța unei înțelegeri a lumii bazată pe date este mai presantă decât oricând.

Agneta Rosling

Uppsala, aprilie 2020

Introducere

Pe 5 februarie 2016 am vorbit cu doctorul meu la telefon. Ce mi-a spus a făcut ca scrierea acestei cărți să devină o prioritate. Eram pregătit pentru vești proaste și chiar erau proaste. Diagnosticul era cancer de pancreas.

Discuția noastră din acea după-amiază de vineri a confirmat doar ceea ce devenise treptat evident pentru mine în timpul ultimelor câteva zile de investigații medicale la care fusesem supus. Prognosticul era sumbru. Mai aveam aproximativ un an de viață.

Mi-am petrecut aproape toată seara aceea plângând. Am fost norocos să o am pe Agneta, soția mea, care fusese iubita mea tânără și minunată și care devenise apoi partenera mea pe viață când ne-am căsătorit în 1972. Cu ajutorul alinării pe care mi-a oferit-o și cu susținerea din partea copiilor și prietenilor, am reușit să mă racordez la această realitate nouă. Boală terminală sau nu, viața avea să continue. Iar eu aveam să fiu prin preajmă să mă bucur cel puțin de primăvară și vară.

Cancerul a făcut ca structura vieții mele zilnice să fie imprezvizibilă și programul meu de muncă a trebuit să se schimbe. La doar câteva zile după ce am aflat de boala mea, mi-am anulat toate contractele pentru prezentări și participarea la proiecte de film și TV. Era trist, dar nu am avut încotro. În plus, aveam planuri exacte, care m-au ajutat să fac față acestor măsuri dramatice. Un lucru de pe lista mea cu sarcini s-a mutat la începutul acesteia: să finalizez cartea pe care planificasem să o scriu

Împreună cu fiul meu Ola și soția sa Anna. Căzusem de acord asupra titlului: *Factfulness*. În decursul ultimilor optsprezece ani, noi trei lucraserăm împreună în domeniul educației publice și fondasem o organizație non-profit intitulată Gapminder.

În toamna lui 2015, Anna și Ola formulară conceptul din spatele cărții, precum și titlul. Hotărâsem să ne rezervăm anul următor pentru scrierea ei, în paralel cu munca noastră pentru Gapminder. După diagnosticul meu de cancer eram și mai grăbit.

Mi-am dat repede seama că era suficient material pentru două cărți. În vreme ce *Factfulness* e despre motivele pentru care oamenilor le e așa de greu să perceapă dezvoltarea la scară globală, această carte este despre mine și despre cum am ajuns să înțeleg asta.

Cu alte cuvinte, aceasta este o carte de amintiri. Spre deosebire de *Factfulness*, nu prea are cifre. În schimb, spun povești despre cum m-am întâlnit cu oameni care mi-au deschis ochii și m-au determinat să fac un pas înapoi și să mă gândesc mai bine.

Hans Rosling

Uppsala, ianuarie 2017

1 | De la analfabetism la excelență academică

Când tatăl meu venea acasă de la muncă seara, mirosea întotdeauna a cafea. Lucra într-un hambar unde se prăjea cafeaua la Lindvalls Kaffe în Uppsala. Așa am ajuns să iubesc mirosul de cafea cu mult timp înainte să o beau. Adesea îl pândeam pe Pappa când venea acasă de la muncă, așteptând afară în timp ce el se apropia cu bicicleta pe stradă. Sărea de pe bicicletă și mă îmbrățișa și apoi puneam aceeași întrebare de fiecare dată: „Azi ai găsit ceva?”

Când sacii cu boabe verzi de cafea ajungeau la atelier, boabele erau întâi descărcate pe o bandă de transmisie și, înainte de orice, scanate cu un magnet puternic. Ideea era să îndepărteze orice obiecte feroase care ar fi putut ajunge în sac în timpul procesului de uscare și ambalare. Pappa îmi aducea aceste obiecte acasă și îmi spunea o poveste despre fiecare dintre ele. Poveștile acestea erau fascinante.

Câteodată aducea o monedă. „Uite, asta e din Brazilia”, putea el să spună. „Brazilia produce mai multă cafea decât oricare altă țară.”

Tata mă lăsa să-i stau în poală, să deschid atlasul lumii în fața noastră și începea să-mi spună povestea. „Este o țară mare și foarte fierbinte. Moneda a apărut dintr-un sac din Santos”, îmi explica el, arătând spre orașul-port brazilian.

Îmi descria bărbații și femeile care munceau, verigi în lanțul care se termina cu oamenii din Suedia care își sorbeau cafeaua.

Foarte devreme mi-am dat seama că culegătorii de cafea erau cel mai prost plătiți.

Sau putea să fie o monedă din Guatemala. „În Guatemala, europenii albi dețin plantațiile de cafea. Localnicii, care au fost primii care s-au stabilit în țară, primesc doar locurile de muncă prost plătite. Cum ar fi culegerea fructelor de cafea.”

Îmi aduc mai ales aminte când a adus acasă o monedă de cupru, una de 5 cenți, din Africa de Est britanică – acum Kenya –, cu o gaură în mijloc.

„Cred că un bărbat își cară monedele înșirate pe un șnur de piele introdus prin găuri și legat la gât. În timp ce răspânda boabele de cafea ca să se usuce pe terenul nisipos, înainte să le bage în sac, poate că șnurul s-a rupt. A cules cât de multe monede a putut, dar pe asta a ratat-o. A ajuns printre boabe și acum îți aparține ție.”

Până în ziua de azi am păstrat, într-o cutie de lemn, monedele pe care mi le-a dat tata. Moneda est-africană l-a făcut să-mi explice despre colonialism. La vârsta de opt ani, am aflat despre armata de eliberare Mau-Mau și despre revendicările ei legate de independența Kenyei.

Poveștile tatălui meu m-au convins că, pentru el, localnicii latino-americieni și africani care culegeau, uscau și ambalau cafeaua erau colegii lui. Și nu am nicio îndoială că nevoia mea puternică de a înțelege lumea a început cu Pappa povestindu-mi despre monedele astea din sacii de cafea și arătându-mi toate țările astea în atlas. Această nevoie a crescut într-o pasiune de o viață și, mai târziu, în ceea ce am considerat a fi cea mai importantă vocație profesională a mea.

Privind în urmă, îmi dau seama că tata percepea revoltele mondiale împotriva colonialismului într-un fel similar cu lupta europeană împotriva nazismului. În timpul plimbărilor noastre

La schi cu Pappa

lungi din weekend prin pădure, îmi vorbea în detaliu despre istoria celui de-al Doilea Război Mondial.

Din punct de vedere politic, părinții mei nu erau extremiști. Mai degrabă opusul, erau aproape plictisitor de obișnuiți. Tata admira pe oricine lupta pentru dreptate și libertate, dar ambii aveau la fel de multe obiecții față de extrema stângă, ca și față de extrema dreaptă.

Am crescut fără o religie, dar cu un set puternic de valori de la părinții mei: „Dacă oamenii cred sau nu în Dumnezeu nu este important; ceea ce contează este cum îi tratează pe ceilalți”. Și: „Unii oameni se duc la biserică, alții se plimbă prin pădure și se bucură de natură”.

Aveam un radio mic într-o cutie de lemn lustruit. Stătea pe raftul de deasupra mesei de la bucătărie. În timpul cinei, ascultam întotdeauna veștile de la Sveriges Radio, postul național de radio. Părerile părinților mei contau pentru mine, copil fiind, mai mult decât poveștile de la știri. De obicei, Mamma comenta veștile suedeze, în timp ce Pappa se concentra pe știrile din străinătate și adesea reacționa intens, oprindu-se din mâncat și ridicându-se drept în picioare în timp ce asculta, făcându-ne semn mie și mamei să tăcem. După aceea, vorbeam mult timp despre ce auzisem.

Odată, aproape că m-am înecat în canalul deschis din fața casei bunicilor mei. Este cea mai veche amintire a mea. Aveam doar patru ani, mă strecurasem afară din grădină și începusem să mă plimb între gard și canalul de scurgere. Canalul dădea pe dinafară de ape menajere, un amestec făcut din apa ploii din noaptea anterioară și deșeurile menajere de la casele vecinilor.

Ceva mi-a atras atenția jos în canalizare. Eram curios și am coborât în canal ca să văd mai bine. Apoi am alunecat.

Marginile alunecoase nu aveau nimic de care să te ții. Nu puteam să respir. În jur, totul se întunecase. Panicat, am încercat să mă rotesc, dar nu am făcut decât să mă scufund și mai mult în mocirlă.

Mătușa mea de nouăsprezece ani, care venise să mă caute, mi-a văzut picioarele zbatându-se și m-a tras afară. Când bunica Berta m-a preluat și m-a cărat în bucătărie, ușurarea mi-a fost imensă: până în ziua de azi îmi aduc aminte de acea senzație. Bunica încălzise apă pe plita cu lemne, pregătind-o pentru spălătul vaselor. Acum a vărsat însă apa caldă în cada de tablă. A încercat temperatura cu cotul în timp ce eu mă dezbrăcam, apoi m-a ajutat să intru în cadă și m-a spălat din cap până-n picioare cu un burete moale și săpun din belșug. Curând, mă jucam vesel cu buretele. Abia mulți ani mai târziu mi-am dat exact seama cât de aproape fusesem de moarte.

Chiar și atunci, în 1952, nu exista un sistem subteran de scurgere în zona Eriksberg din Uppsala, unde mulți muncitori în fabrici, inclusiv bunicii mei paterni, își aveau căminul. La vârsta de patru ani, fusesem trimis să locuiesc cu bunicii mei pentru că mama se îmbolnăvisese de tuberculoză și fusese internată. Tata o vizita pe mama în fiecare zi după muncă și nu putea să stea cu mine decât duminicile. Bunica crescuse șapte copii și ea a avut grijă de mine toată săptămâna. Cei mai tineri copii ai ei aveau nouăsprezece și douăzeci și trei de ani și încă mai locuiau acasă când eu am devenit al optulea copil al bunicii.

Amândoi bunicii mei din partea tatălui se născuseră și crescură la țară, dar într-un final se alăturaseră forței de muncă urbane în creștere. Bunicul meu a muncit în aceeași fabrică de cărămizi din Uppsala, Uppsala-Ekey, toată viața lui de adult. Era un bărbat bun și muncitor, care își iubea soția și o arăta. El și fiii săi construiseră casa lor de două etaje din lemn în serile după muncă și în orice moment liber. Era mândria și bucuria

lui. Mulțumită unui plan de ipotecare internă derulat de fabrica de cărămizi, reușise să cumpere un teren împădurit de la marginea orașului. Acesta a devenit parte dintr-o zonă cu case pentru muncitorii din fabrică.

Pinii înalți de pe teren oferiseră cea mai mare parte din materialul de construcție pentru casa bunicului Gustav. Și-a petrecut o vară întreagă doborând copacii și transformându-i în scânduri folosind un fierăstrău cu mâner dublu, o perioadă de muncă foarte grea de care și-a adus aminte tot restul vieții sale.

Bunicul își dorise ca locuința să fie cât de modernă își putea permite, dar, asemenea tuturor locuințelor clasei muncitoare, standardul de igienă era scăzut. Robinetul de deasupra chiuvei din colțul bucătăriei era singura sursă de apă curentă. În chiuvetă ne goleam și oalele de noapte din dormitor, inclusiv olița mea. Canalizările care se întindeau de-a lungul drumurilor de pământ din zonă erau scurgeri mizerabile și insalubre. Bunica păstra casa și grădina curate și ordonate, dar, în timpul verilor, mirosul de la canalizări era omniprezent. Când, mai târziu în viață, am călătorit prin multe locuri din lume, mirosul de mahala al canalizărilor deschise mi-a adus mereu aminte de verile petrecute la bunicii mei.

Părinții mei erau și ei săraci, asemenea bunicilor. În pofida faptului că le lipseau banii, ei și familiile lor nu erau considerați fără mijloace. În timpul copilăriei și tinereții mele, veniturile gospodăriilor și sănătatea s-au îmbunătățit constant în toată Suedia. Serviciul de Sănătate, parte a unui stat preocupat din ce în ce mai mult de bunăstare, însemna că medicamentele noi erau disponibile gratis. Tuberculoza mamei mele a fost vindecată. Decesele cauzate de boli infecțioase au scăzut rapid și accidentele au înlocuit infecțiile ca cea mai frecventă cauză de deces în copilărie. Gropile cu apă din apropierea caselor, precum șanțul în care am căzut eu, le puteau fi fatale copiilor suedezi din generația mea.

Eram doar adolescent când am devenit fascinat de provocarea de a înțelege cu adevărat cum își trăiau oamenii viețile. Am început să le pun bunicilor mei întrebări detaliate despre condițiile lor de trai. Nimic nu s-a dovedit a fi mai util pentru modul meu de a înțelege lumea modernă decât analizarea similitudinilor dintre lumea noastră de azi și lumile rudelor mele din generațiile mai vechi.

Bunica Berta mi-a povestit cum ea și bunicul Gustav, proaspăt căsătoriți în 1915, s-au mutat în prima lor casă, închiriată la țară, aproape de Uppsala. Avea o podea de lemn, dar numai o cameră și o bucătărie. Sursa lor simplă de lumină era o lampă cu parafină și bunica trebuia să aducă apă de la o fântână din apropiere. După doisprezece ani și cinci nașteri, au putut în sfârșit să se mute mai aproape de locul de muncă al lui Gustav, dar a doua lor casă era și ea foarte mică – doar douăzeci și patru de metri pătrați – și avea, de asemenea, doar o cameră și o bucătărie. Cu toate acestea, era racordată la electricitate și apă curentă. Berta l-a născut pe al șaselea lor copil în timpul celor trei ani cât au locuit acolo. Ea și Gustav și doi dintre copiii dormeau în bucătărie, iar ceilalți patru împărțeau o singură cameră. Bunica Berta vorbea cu bucurie despre diferența pe care iluminatul electric o adusese în viețile lor. Schimbasese totul, inclusiv modul în care își organizau gospodăria și cum își făceau copiii temele. E important de reținut că, dacă cineva se îmbolnăvea în orele de întuneric, lumina putea fi aprinsă. Bunica era neobosită în a lauda electricitatea.

Familia trebuia să folosească latrine din afara casei – găuri în pământ – în primele două case. În 1930, când s-au mutat în casa construită de bunicul, o latrină interioară fusese săpată în beci. Casa cea nouă avea patru camere, toate racordate la

curent electric. Totuși, chiar și în 1952, când eu locuiam cu bunicii mei, bunica folosea plita pe lemne pentru gătit și încălzitul apei pentru spălat și pentru rufe și așa mai departe. În anul acela și-au montat primul telefon.

Bunicul instalase un robinet și în pivniță și așezase două chiuvete de ciment sub el. Bunica putea să stea în casă ca să spele de mână hainele și așternuturile familiei ei numeroase, în loc să se care cu ele la un izvor din apropiere și înapoi. Chiar și așa, spălarea rufelor a rămas o sarcină dură, monotonă și consumatoare de timp. Bunica urmărea invențiile care ușurau munca pe care le aduseseră industrializarea și într-o zi visul ei a devenit realitate: mașina „magică” de spălat rufe.

Tatăl meu era al doilea copil al Bertei – de fapt, al treilea născut. Primul se născuse la spital, dar bebelușul murise. Pappa și-a terminat cei șase ani de școală la vârsta de paisprezece ani. Și-a găsit un job de ucenic de zidar la o firmă locală de zidărie – în zilele noastre, asta ar fi clasificată ca exploatare a copiilor –, iar bărbații mai în vârstă îi tratau adesea rău pe puști. Totuși, în zilele acelea, tinerii din familiile mari aveau o contribuție esențială la venitul familiei.

Pentru tatăl meu, cel mai rău aspect al muncii lui nu erau nici condițiile proaste de muncă, nici salariile mici, ci faptul că și-a pierdut locul de muncă la șaptesprezece ani. Pentru el, să fie șomer era un lucru cumplit de rușinos, chiar dacă era o soartă pe care o împărțea cu mulți alții în timpul Marii Crize Economice din anii 1930. Ca să fie util, repara pantofii vecinilor.

În dimineața zilei de 9 aprilie 1940, armata germană a invadat Norvegia și Danemarca. Tatăl meu a fost chemat să lupte la doar câteva ore după ce au fost transmise știrile la radio. A doua zi, a primit o pușcă și a fost trimis în Landskrona, un oraș-port în strâmtoarele dintre Danemarca și Suedia. Recruților li s-a ordonat să sape tranșee pentru a apăra Suedia de germani.

Tatăl meu a rămas în armată pe toată durata celui de-al Doilea Război Mondial și a fost trimis să apere, pe rând, granițele noastre cu Danemarca, Norvegia și Finlanda. Vorbea adesea despre cât noroc a avut să nu fie niciodată atacat – în timpul anilor săi în armată nu auzise nici măcar o împușcătură trasă la furie.

M-a îndemnat să le fiu recunoscător tuturor țărilor și soldaților care duseseră povara grea a luptei împotriva naziștilor și înfrângerii lor și aliaților acestora. Dar nu-i plăcea sistemul sovietic. „Noi suntem atât împotriva naziștilor, cât și a comunistilor”, spunea mereu Pappa. Chiar de foarte devreme, am fost inclus în acel „noi”. Și era oripilat de războaiele de colonizare duse de țările europene, unele dintre acestea din urmă fiind ele însele ocupate recent de germani.

Tatei îi era groază să nu se facă de râs în fața oamenilor educați. Nu-i plăceau autobuzele pentru că nu era sigur cum să facă rost de bilet. Nu se uita prin librării pentru că nu-i era clar cum să se apropie de casier sau ce s-ar întâmpla dacă ar face asta. Când s-a ocupat o vreme de livrarea de alimente, cei din clasa socială superioară îi ofereau câteodată ceva de mâncare. Mereu spunea „nu, mulțumesc”, conștient că îi lipseau manierele potrivite la masă.

Cumpărăturile în supermarketurile private ieșeau din discuție pentru el. Mergea doar la Co-op, magazinele deținute și gestionate de oamenii muncii asemenea lui. The Young Eagles, clubul de cercetași coordonat de Secția de Tineret a Partidului Social Democrat, era singura organizație pentru tineret condusă de partid. Mișcarea muncitorească oferea identitate de grup membrilor săi și îi făcea pe tata și pe prietenii lui să se simtă în siguranță.

După război a avut câteva locuri de muncă pe termen scurt. Apoi a obținut postul de prăjitor de cafea la Cafeneaua Lindvalls

și a muncit acolo timp de aproape patruzeci de ani. Serile se ducea jos în beci, în atelierul lui de tâmplărie. La mine în familie, lucrurile stricate erau reparate, nu aruncate: când s-a rupt mânerul primei noastre găleți de plastic, Pappa i-a făcut un mâner de lemn.

Pappa, un bărbat bine făcut și athletic, era cel mai bun orientator din ținutul Uppsala. Când îl interesa ceva, întotdeauna reușea să facă lucrul acela bine. Era mereu pregătit să se implice, iar atitudinea lui pozitivă inspira tot ce își punea în minte să facă. De exemplu, a fost momentul acela când prietenul meu neatent, Hasse, bușise cu bicicleta o mașină, iar roata din față a bicicletei se strămbase în formă de opt. Toți copiii din zonă știau că bicicleta era a mamei lui Hasse și mai știau și ce urma să se întâmple: „Păzea! Hasse o s-o încaseze azi”. Hasse mânca adesea bătaie acasă. Rapid ca fulgerul, tatăl meu a ridicat băiatul și bicicleta și au mers împreună în pivniță. Pappa s-a apucat să îndrepte roata din față; a tras de roată și a bătut-o cu ciocanul până când a arătat din nou perfect. A înlocuit camera interioară ruptă și a găsit vopseaua potrivită ca să acopere zgârieturile de pe lac. După o oră și jumătate, Hasse s-a dus acasă traversând terenul proprietății noastre și împingând o bicicletă care arăta foarte bine.

Familia tatălui meu aparținea clasei muncitoare obișnuite, dar mama se născuse pe una din treptele cele mai de jos ale societății. Mama ei, bunica Agnes, fusese cea care îi scosese din sărăcia rușinoasă și îi dusese spre o viață respectabilă. Pentru cei din afară, Agnes ar fi putut foarte bine să pară doar o altă bătrână dintr-un azil de bătrâni, dar pentru noi era o eroină.

Când mama a întrebat-o pe bunica, pe atunci în vârstă de 88 de ani, dacă putea face ceva ca să o facă fericită, Agnes i-a răspuns: „Află cine a fost tatăl meu”.

Agnes s-a născut în 1891 în Ținutul Uppsala. Primul ei cămin, minuscul, era la marginea unui sat. Mereu spunea că nu era nimic mai mult decât o cocioabă cu o podea de pământ. Mama ei, care avea nouăsprezece ani când a născut-o pe Agnes, nu a vorbit niciodată despre tatăl fetei.

Ani mai târziu, am aflat despre o tradiție care îi oferea unei femei necăsătorite șansa de a-l identifica pe tatăl copilului ei oferindu-i nou-născutului același nume precum al unuia dintre copiii legitimi ai acestuia. În cazul lui Agnes, mama ei muncise la o fermă unde soția fermierului dăduse naștere, cu doar câteva luni înainte, unei fetei pe nume Agnes. Bărbatul și probabil și comunitatea locală vor fi înțelese.

Eram adult când am întrebat-o pe bunica dacă simțise lipsuri în copilărie. Răspunsul ei a fost unul imediat și final: „Nu, n-am simțit. Niciodată. Mama punea mâncare pe masă în fiecare zi. Aveam un acoperiș deasupra capului și paturi curate și calde în care să dormim. Aveam pantofi în picioare și puteam să mergem la școală în fiecare zi”.

Toți bunicii mei au mers la școală patru ani. Cât de multe lucruri au învățat? Îmi aduc aminte cum bunicul Gustav trebuia să silabisească pe rând cuvintele ca să citească un ziar. Niciuna dintre bunicele mele nu-mi putea citi povești, iar bunicii mei paterni nu-și puteau citi cu voce tare unul altuia din ziar.

Părinții mei învățaseră suficient cât să poată citi romane de plăcere: generațiile treceau prin etape de abilități de citire, de la analfabetism la abilități elementare de citire, la competență în limba lor și, într-un final, la asimilarea limbilor străine. Bunicii mei au ajuns, în cel mai bun caz, la un nivel elementar de lectură. Bunicul din partea tatălui mi-a dat sfaturi împotriva buchiselii: cititul făcea rău la ochi, insista el. Se simțea exclus când copiii și nepoții lui „își băgau nasurile în cărți” și prefera

tâmplăria și discuțiile despre probleme pe care le înțelegea și care îi plăceau.

Una dintre întrebările mele pentru bunica Agnes a fost de ce se căsătorise cu un alcoolic. Oare tatăl ei vitreg nu o învățase suficient despre ce înseamnă să trăiești cu bărbați dificili?

„M-am îndrăgostit”, a răspuns ea pe un ton serios. Bărbații din sat i se păreau neglijenți și aspri: „Muncitorii la fermă nu ratau nicio șansă să mă pleznească peste fund sau să mă atingă în mod obraznic”, spunea ea. „Îmi spuneau în diverse feluri pentru că fusesem născută din flori. Știau că nu aș fi îndrăznit să-i spun tatălui meu vitreg.”

Apoi, într-o vară, Ville a venit să sape șanțuri în parohie. Tatăl lui Ville fusese fermier fără pământ, dar băiatul crescuse la periferia Stockholmului și făcuse serviciul militar. A ajutat-o pe Agnes să care gălețile cu lapte, a complimentat-o pentru păr și întotdeauna se spăla la finalul unei zile de muncă. Ville era curat și politicos și o trata pe Agnes ca pe o persoană demnă de respect, nu ca pe un copil din flori. Astfel de bune maniere nu se pomeniseră prin sat. Într-o lună, Agnes a rămas însărcinată. Ville s-a supus regulii nescrise de comportament corect la momentul acela: sexul înainte de căsătorie este acceptabil, dar dacă faci un copil trebuie să te căsătorești.

Ville, bunicul meu din partea mamei, era un alcoolic care încerca să se abțină, dar avea căderi periodice. Era zidar priceput, câștiga un salariu bun când nu bea și nu și-a bătut niciodată soția sau copiii. Agnes a avut trei copii. Obiectivul ei în viață era să se asigure că ei vor avea o viață mai bună decât a ei. În două situații, boala a fost un obstacol serios în calea realizării obiectivului ei: prima oară tuberculoza și mai târziu cancerul de colon. Îngrijirea medicală universală și gratuită i-a sărit în ajutor. Agnes a fost vindecată de tuberculoză și, în mod miraculos, și de cancer.

Deoarece mama mea și sora ei erau sub vârsta școlară când bunica era în spital, au fost îngrijite într-o casă de copii finanțată de stat. În timpul convalescenței, femeii-soldat de la Armata Salvării au învățat-o pe Agnes cum să folosească mașina de cusut și ea l-a convins pe Ville că ar merita să cumpere una. Făcând haine pentru copii, ea urma să economisească bani pe termen lung.

Cusutul a însemnat pentru ea mai mult decât haine pentru familie. I-a adus demnitate.

Copilăria mamei mele a fost nesigură și imprezvizibilă. A început școala primară în toamna lui 1927. Era înscrisă la o școală frumoasă nou construită din Piața Vaksala, nu departe de unde locuia. Agnes îi făcuse o rochie nouă și o ținuse de mână în timp ce mergeau spre școală în acea zi specială. Când au ajuns în piață și au văzut clădirea școlii, Agnes fost cuprinsă de emoții. Școala ei fusese o casă mică de lemn și părea dincolo de visurile ei cele mai îndrăznețe ca fiica ei să poată învăța într-o școală care arăta ca un castel din povești. I-a strâns mâna mamei mele și i-a șoptit: „Probabil că ei cred că oamenii ca noi valorează ceva din moment ce ți-au construit o școală așa de frumoasă”.

În școală, mama mea a cunoscut o profesoară care era și mai impresionantă decât clădirea în sine. Domnișoara Brunskog era bine pregătită pentru meseria ei, foarte motivată și nerăbdătoare să folosească metode moderne de predare. Ea făcea parte din ceea ce școlile finanțate de stat puteau să le ofere copiilor din mahalalele rămase în Uppsala, cu drumurile și aleile lor încă nedenumite. Acești copii nu doar că au fost bine educați, ci au învățat și să aibă încredere în ei. Profesoara a aranjat ca mama mea să meargă în tabere de vară pentru copiii părinților bolnavi de tuberculoză. Ar fi putut să vorbească întruna despre aceste veri minunate. *Punctul* culminant a

fost când au fost duși să o vadă pe Selma Lagerlof, care trăia la Mårbacka, nu departe de tabără. Mama își aducea aminte cum ea și prietenii ei s-au așezat pe podea și au ascultat în timp ce una dintre marile personalități ale literaturii suedeze le citea cu voce tare din propriile cărți.

La școală, mama a făcut tuberculoză, boala care aproape o omorâse pe bunica. Serviciul medical finanțat de stat a avut grijă de ea și, în timp ce se recupera acasă, familia a primit cupoane pe care să le dea în schimbul laptelui gratis de la magazinul din colț. Mi-a spus cât de jenant era să plătești cu un cupon pentru că asta semnala celorlalți cumpărători că era dintr-o familie de tuberculoși. Tot ce spunea Agnes când se plângea era: „Of, Doamne! Dar laptele e gustos, nu crezi?”

Mama ei era mulțumită dacă familia avea o viață bună și nevoile materiale erau satisfăcute, într-un fel sau altul. Cu toate astea, mama mea voia mai mult și era frustrată pentru că îi lipsea ce-și dorea cel mai mult – o educație bună. Îi plăcea ce învăța, dar nu avea nicio șansă să-l convingă pe tatăl ei să o lase să continue după terminarea celor șase ani de bază. I s-a părut teribil de nedrept când, în ultimul ei an la școală, un profesor a întrebat-o dacă ar vrea să-i mediteze pe copiii din familii mai sus-puse din clasa ei. De ce să-i fi ajutat să ia notele de care aveau nevoie ca să intre în sistemul superior de educație când ei nu i se permitea nici măcar să aplice? Așa că, la vârsta de cincisprezece ani, mama mea a început să lucreze ca livrator pentru băcănia locală.

Povestea familiei mele în decursul ultimului secol* m-a ajutat să înțeleg cum au evoluat lucrurile în lumea largă. Fuseseră ani de foamete și sărăcie extremă în trecutul recent al bunicii

* Secolul XX (n.r.).

mele, condiții îngrozitoare care erau principalul motiv pentru ca atât de mulți dintre strămoșii mei să emigreze, în 1846 și ulterior, în Statele Unite – Illinois, Minnesota și Oregon. Bunica Agnes și Britta, mama mea, au putut face trecerea de la sărăcie debilitantă la viați chiar mulțumitoare datorită mai multor factori care s-au cumulat și s-au susținut unii pe alții.

În primul rând, creșterea economică a Suediei explică de ce bunicul Ville a putut întotdeauna să găsească de lucru ca zidar în industria de construcții, în pofida faptului că era alcoolic intermitent. Salariul lui a crescut treptat, așa că își permitea costul unei mașini de cusut, deși cheltuia cu nesăbuință pe băutura.

În al doilea rând, existau serviciile sociale finanțate de stat, care includeau nu doar îngrijirea medicală și școlarizarea, ci și casele de copii și clinicile de reabilitare pentru alcoolici. Bunicului Ville, cel puțin, i-ar fi fost mult mai rău fără tratamentul primit într-una dintre aceste clinici. În timp ce se afla acolo, i-a scris scrisori de dragoste soției sale. Mai avem încă una dintre ele, atât de plină de iubire și de rugăminți profund pasionale de a fi iertat. Așa se explică de ce bunica a acceptat o căsnicie marcată de insecuritate permanentă.

În al treilea rând, societatea civilă a intervenit în diverse etape pentru a susține și chiar pentru a-mi salva familia marginalizată. O astfel de susținere civică varia de la lecțiile de cusut oferite bunicii Agnes de acum decedatele „surori din mahala” de la Armata Salvării, la educația culturală pe care o primise mama mea Britta de la voluntarii studenți din taberele de vară. Am ajuns să-mi percep trecutul ca fiind modelat de eforturile combinate puse în mișcare de piața privată, societatea civilă și guvern. Familiile bunicii și mamei mele au fost ridicate din sărăcie. Copiii generației mele au beneficiat de protecția statului preocupat de bunăstarea cetățenilor.

E adevărat că contextul economic s-a schimbat mai repede decât normele culturale și sociale. Atitudinile față de sexualitate au rămas neschimbate pentru o perioadă uimitor de lungă, iar acceptarea sexului ca aspect al vieții de zi cu zi era un tabú total. Mai precis, mă gândesc la accesul la mijloace de contracepție și la ce ne referim acum în termeni destul de pompoși când spunem „sănătate și drepturi sexuale și de reproducere”. Femeile din generația bunicii și mamei mele nu trebuiau să simtă plăcere din actul sexual și li se refuza dreptul de a planifica momentul în care să conceapă – consecințele normelor culturale care se aflau la baza deciziilor politice. După ce născuse trei copii și abia dacă supraviețuise tuberculozei și cancerului, bunica Agnes a hotărât că nu mai vrea copii. Să-i crească pe cei pe care îi avea era o responsabilitate mai mult decât suficientă. Auzise de un bărbat care explica modul în care trebuie folosite prezervativele. (Informarea publicului cu privire la prezervative – ca să nu mai vorbim de punerea lor la dispoziție pentru public – era în mod special interzisă prin legea suedeză din 1910 până în 1938.)

Într-o zi de pe la jumătatea anilor 1920, bunica și câteva dintre prietenele ei au auzit că, în curând, acest bărbat curajos avea să stea în piața principală din Uppsala și să vorbească despre prezervative. S-au încurajat și au riscat să meargă împreună să îl asculte. Bărbatul – liderul partidului de extremă stânga din Suedia la momentul acela – s-a urcat pe o cutie de lemn și a ținut un discurs sincer despre cum cuplurile au dreptul de hotărâri singure când să facă împreună un copil. Poliția l-a arestat în clipa în care a scos un prezervativ din buzunar ca să-l arate mulțimii adunate.

Aproximativ un deceniu mai târziu, în 1935, mama mea avea paisprezece ani. Prietena ei cea mai bună, și ea tot în

vârstă de paisprezece ani, a rămas însărcinată. Locuia într-un apartament pe același palier cu familia mamei, la etajul al doilea, într-un bloc de apartamente închiriate. Sarcina fetei a demonstrat ceea ce majoritatea oamenilor bănuiau: tatăl ei o abuza de mult timp. Curând, aflase tot blocul. Tatăl a fost interogat de poliție și câteva zile mai târziu preotul local a venit să vorbească cu familia. El a dat vina pe mamă: era vina ei că tatăl făcuse sex cu fiica lor – era evident că mama nu fusese suficient de „disponibilă”.

Acestea erau realitățile vieții pentru generația mamei mele. Avea optsprezece ani când s-a îndrăgostit de tatăl meu. În relația lor, nu știau nimic despre contracepție și ea a rămas însărcinată. Lucra cu normă întreagă livrând alimente în timp ce își urma visul de a merge la facultate, participând la cursuri serale. Cu alte cuvinte, tânărul cuplu avea foarte puțini bani și mama nu a vrut să aibă un copil chiar atunci. A căutat o modalitate de a face avort și a auzit de un doctor cu cabinet privat. Era cunoscut și pentru că-și reducea onorariul pentru clienții cu venituri mici.

Mama s-a dus la doctor într-o după-amiază târziu. A fost îngrozită când i-a cerut să se dezbrace și să se plimbe dezbrăcată prin cabinet. Când i-a cerut servicii sexuale în schimbul avortului, a plecat. Singura ei alternativă era să abordeze pe cineva de la locul de muncă, o persoană cunoscută pentru că făcea avorturi ieftine. Această femeie și-a făcut apariția în garsoniera mamei mele într-o seară. Modul ei de a face treaba era de a introduce un ac de cusut în uter. În timpul nopții care a urmat, mama a dat naștere unui făt mort și l-a ars imediat, așa cum primise instrucțiuni să facă, în cuptorul ei mic. A avut noroc și a scăpat de hemoragiile sau infecțiile care puneau viața în pericol și care erau consecințele foarte obișnuite ale acestor intervenții.

Contracepția a devenit disponibilă pe scară largă ca urmare a victoriei informației care a însoțit lansarea Asociației Suedeze pentru Educație Sexuală (RFSU)*, sub conducerea lui Elise Ottesen-Jensen – care a devenit atât de celebră în Suedia, încât oamenii o cunoșteau sub numele de „Ottar”. În principal ca răspuns la agitația creată de organizația ei, Parlamentul suedez a legalizat, în 1938, atât informațiile despre măsurile de contracepție, cât și distribuirea lor. Până în ziua de azi, RFSU a rămas furnizorul principal de prezervative din Suedia. Mama mea și bunica mea nu au ratat nicio ocazie de a o lăuda pe Ottar pentru contribuția ei la aceste decizii care schimbă vieți.

Când eram în școala primară, câteodată tata mă ducea la cursuri ținute la sucursala din oraș a Asociației Educaționale a Muncitorilor (ABF). Amfiteatrul de curs era un spațiu mare în care încăpea un public auditor de multe sute de persoane. Conferențiarilor erau adesea exploratori care își descriau experiențele din țări îndepărtate, folosind o versiune modernizată a unei lanterne magice, un premergător al proiecteurului, care afișa pe un ecran fotografii alb-negru mărite. Pentru mine, ca om tânăr, aceste seri erau cu adevărat magice. Era emoționant să merg cu tata la evenimente pentru adulți și eram fascinat de poveștile din țările colonizate în părți îndepărtate ale lumii.

Conferințele erau variate și unii dintre conferențieri erau în mod deosebit impresionanți. Eric Lundqvist se număra printre ei: era un paznic de vânătoare care plecase în Indiile Olandeze de Est în anii 1930 ca să preia un post oferit de administrația colonială care conducea Indonezia de azi. Lundqvist s-a însurat cu o localnică și mai târziu a devenit un scriitor celebru, admirat pentru modul cum înțelegea atât habitatul natural al zonei,

* Abrevierea a fost preluată ca atare de traducerea în limba engleză și are la bază denumirea în limba suedeză (n.r.).

cât și societatea ei. Părinții mei i-au citit cărțile și le plăcea poziționarea lui publică de antirasist.

Exploratorul și lectorul Sten Bergman, biolog cu cunoștințe impresionante despre natură în general și păsări în particular, era, din anumite puncte de vedere, opusul lui Lundqvist. Într-una din conferințele sale de seară, Bergman a deviat de la subiectul observării păsărilor în Noua Guinee pentru a rula un scurtmetraj mut alb-negru. În el apărea un experiment ciudat derulat pe localnici: îi pusese să ridice o prăjină lucioasă de patru metri, care era unsă cu săpun și avea înfipt în vârful un topor nou și aspectuos. Localnicilor li s-a cerut să se urce pe prăjină și noi am urmărit încercările lor, sortite eșecului, de a pune mâna pe topor. Pe la jumătatea filmului, tata s-a ridicat, m-a luat de mână și a spus: „Hai să plecăm acum”. În timp ce ieșeam pe coridor, am văzut că fața tatei se albise, cum se întâmpla în rarele momente când era nervos. „Omul ăla nu are pic de respect. Bergman e un snob. Pentru el este distractiv să îi păcălească pe oamenii aștia ca să-i facă să arate amuzanți, doar pentru că vor toporul. Dar ei locuiesc în păduri și un topor bun le poate fi util. Nu pot să-i suport atitudinea.”

Într-o seară, la Institutul Educațional, am dat peste colegul meu de clasă Ingmar, al cărui tată obișnuia să-l aducă la conferințe. Tatăl lui Ingmar era preot în Biserica Misionară suedeză și lucrase ca misionar în Africa Franceză Ecuatorială. Odată venise la noi la școală și ne ținuse o prelegere ilustrată despre munca lui. Îmi aduc bine aminte de ea: țara colonizată pe care a descris-o era foarte diferită de orice știam. Deși era un om al bisericii, în cea mai mare parte a timpului a vorbit despre modalități practice de a-i ajuta pe băștinași – cum îi numeam pe congolezi la momentul acela –, mai ales cu educația și îngrijirea medicală. Când Ingmar avea zece ani, a abandonat școala pentru a merge cu familia sa în al treilea tur în Congo.

Pentru un copil din clasa mea socială, era ceva neobișnuit să intru într-un contact atât de apropiat cu cineva care călătorește în Africa și care chiar locuia acolo. După ce Ingmar a plecat, profesorul m-a rugat să pun la poștă o scrisoare pentru el din partea întregii clase. Încă îmi mai aduc aminte entuziasmul pe care l-am simțit când am trimis prima mea scrisoare par avion. Adresa școlii cu internat pentru copiii misionarilor suna ciudat și am aflat prima oară denumirea unui oraș african – Pointe-Noire, acum cel mai important port din Republica Congo.

Mi s-a predat multă geografie la școală, dar la final am rămas cu senzația că știam uimitor de puțin despre cum trăiau oamenii din alte părți ale lumii. În general, școala impunea o percepție asupra lumii bazată pe ideea vagă a „Vestului” împotriva „Restului”. „Restul” era format din regiunile unde trăiau „băștinașii” și, aparent, culturile lor erau destul de primitive.

Profesorul meu, cred, din clasa a cincea (pe atunci aveam doisprezece ani), a insistat că hinduismul îi făcea pe oamenii din India fataliști, așa că era important să fie convinși să treacă la creștinism pentru progresul și dezvoltarea țării lor. Nimeni nu m-a învățat nimic despre civilizația antică a Indiei. Cu mult înainte ca suedezii să ajungă să scrijelească pe pietrele runice câteva semne, indienii aveau deja propriul alfabet.

Oare Uniunea Sovietică, Japonia și America de Sud aparțineau Vestului? Nu ni s-a spus niciodată. Progresul țărilor colonizate spre independență a fost ceva despre care am auzit mai degrabă acasă, de la tatăl meu, decât de la profesorii de la școală. Per ansamblu, modul meu de a gândi a fost modelat acasă, influențat de rudele mele și mai ales de mama și de tata și de emisiunile radio pe care le ascultam. Școala a jucat un rol minor.

Mama s-a vindecat de tuberculoză. Economia Suediei și salariul tatălui meu s-au îmbunătățit mai repede decât ar fi putut spera părinții mei vreodată. Aveam doar cinci ani când ne-am mutat într-o casă cu o grădină drăguță, cu o mulțime de pomi fructiferi. Pentru părinții mei, casa era un vis devenit realitate. Reușiseră să o cumpere în principal economisind bani ani la rând, la care s-a adăugat un împrumut garantat de stat printr-o mișcare de susținere a locuințelor sociale care lua amploare. Era o inițiativă menită să stimuleze deținerea de case de către clasa muncitoare. Părinții mei au apelat și la împrumuturi, unul luat de la o bancă privată și altul oferit generos de unchiul meu necăsătorit, Martin.

Casa era nouă și modernă: avea încălzire centrală, apă caldă și rece, baie cu o cadă emailată și bucatărie cu un cuptor electric, frigider și mașină de spălat rufe. Biblioteca locală era în apropiere, chiar pe aceeași stradă. Mama mergea periodic cu mine să împrumute cărți pe care mi le putea citi. Alte familii cu copii locuiau în casele învecinate și curând m-am împrietenit cu câțiva dintre ei.

Tatălui meu îi plăcea să-mi arate cablurile enorme de la uzina electrică din Bergforsen și să-mi explice cum forța apei era transformată în curent electric pentru mașina noastră de spălat. Una dintre activitățile lui preferate era să aducă crengi mari de pin din zonele forestiere aflate în apropierea orașului. Angajatorii lui îl lăsau să folosească mașina companiei în weekend, așa că putea să transporte crengile acasă ca să facă din ele combustibil pentru sistemul nostru central de încălzire și boiler.

Grădina părinților mei era dedicată în cea mai mare parte plantelor utile [legume și fructe]: cultivau cartofi, diverse